

Výzkum trhu a veřejného mínění – zdroj informací pro prognostiku

ICS – Index celkové spokojenosti (spotřebitelů)

Tomáš Raiter, STEM/MARK, a.s.

Vedle známých a nezastupitelných funkcí výzkumu trhu a veřejného mínění může tento druh aplikované empirické sociologie fungovat také jako velmi cenný zdroj primárních informací, využitelných pro předvídaní vývoje národního hospodářství v nejbližších šesti až dvanácti měsících. Ve spojených státech byly touto metodou předpovězeny všechny poválečné recese. Od poloviny roku 1997 je tato metoda aplikována i v ČR a měsíční výsledky šetření agentury STEM/MARK přináší pravidelně týdeník EKONOM vždy v prvním čísle v měsíci v rubrice „Jak to vidí spotřebitel„.

S úpadkem makroekonomických ukazatelů na začátku roku 1997 se roztočil kolotoč spekulací o tom co je a co není příčinou těchto změn, jakou zásluhu mají na tomto zhoršení jednotlivé kroky vlády, jaký je vliv nástrojů centrální banky, do jaké míry ovlivňují ekonomiku nepružné managementy podnikové sféry zakonzervované díky nevhodně založenému kapitálovému trhu a nezprivatizovanému bankovnímu sektoru. Analytici renomovaných společností skloňují ve všech pádech základní makroekonomické pojmy jako jsou: hrubý domácí produkt, růst průmyslové produkce, index spotřebitelských cen, míra nezaměstnanosti, saldo obchodní bilance, běžný účet, kapitálový účet a snaží se z jejich trendů vyždímat maximum a předpovědět další osud ekonomiky.

Pro předvídaní vývoje národního hospodářství však existuje ještě další spolehlivý a praxí vyzkoušený nástroj, který zároveň poskytuje velmi cenné informace pro strategické rozhodování a plánování v jednotlivých podnicích. Síla tohoto nástroje spočívá v tom, že nepracuje se sekundárními zdroji, kterými výsledné agregované makroekonomické ukazatele nepochybně jsou, ale čerpá přímo „u pramene„ nebo, chcete-li, v základních jednotkách celého národního hospodářství – v domácnostech spotřebitelů. Již 50 let je ve Spojených státech jedním z nejspolehlivějších nástrojů předvídaní ekonomického vývoje

země sociologický výzkum spotřebitelských očekávání, jehož výsledkem je index pojmenovaný jeho zakladatelem G. Katonou¹ ICS (Index of Consumer Sensitivity)².

Někteří možná namítnou, že veřejné mínění vzniká až sekundárně po zveřejnění výsledků ekonomiky v médiích, a spotřební chování jedinců tedy jen se zpožděním kopíruje hospodářský cyklus. Zkušenosti z výzkumů, které se dnes již provádějí vedle USA i v dalších 30 zemích světa, potvrzují, že tomu tak není. Média jsou pro domácnosti nepochybně důležitým a vlivným zdrojem informací, ale v oblasti spotřebního chování sehrávají větší úlohu osobní zkušenosti vycházející ze změn místních příjmů, podmínek zaměstnanosti, ze změn cen a dostupnosti zboží na místních trzích a z mnoha dalších detailních informací. Na základě těchto zkušeností spotřebitelé vyhodnocují svá očekávání a přizpůsobují jim své spotřební chování. Dokladem toho, že očekávání spotřebitelů předchází hospodářský cyklus je poznání, že ke zvratu v trendu očekávání většinou dochází v době nejpříznivějších ekonomických zpráv. Podobně, když jsou ekonomické zprávy nejvíce negativní (těsně před cyklickým sedlem), spotřebitelská očekávání se začínají zlepšovat. Síla spotřebitelů spočívá v jejich počtu a v rychlosti a citlivosti, s jakou reagují na zdánlivě nevýznamné podněty ze svého okolí, protože bezprostředně ovlivňují jejich život. Výdaje spotřebitelů představují dvě třetiny agregátních výdajů americké ekonomiky a dokonce i malé přesuny v načasování spotřebitelských rozhodnutí mají podstatný vliv na makroekonomiku. Stejný závěr platí i pro ekonomiky, v nichž nyní spotřebitelé rozhodují o menším ač rostoucím podílu z celkových výdajů, protože i tam jsou spotřebitelská rozhodnutí hlavní a určující veličinou průběhu makroekonomického vývoje. I u nás představují např. vklady obyvatelstva u peněžních ústavů více než 50% zdrojů pro poskytování úvěrů. Změna výše vkladů obyvatelstva může být jedním z momentů, který ovlivní dostupnost a cenu úvěrů, a tím i investice v celém hospodářství. Prediktivní hodnotu Indexu Celkové Spokojenosti spotřebitelů zvyšuje i jejich časová pohotovost. Údaje z výzkumu jsou běžně dostupné mnohem dříve než jiné informace používané pro odhady budoucího ekonomického vývoje. To umožňuje kvalifikovanější diskusi o možných změnách vládní hospodářské politiky a stejně tak i rychlejší reakci podnikatelského sektoru.

¹ George Katona (*1901)- zakladatel behaviorální ekonomie v USA, obor založený na sklonku 40. let 20. stol.

² V zájmu zachování stejné zkratky i v českém jazyce používá agentura STEM/MARK, která index měří v měsíčním cyklu od léta loňského roku v ČR, název Index Celkové Spokojenosti (spotřebitelů).

Pro ilustraci se podívejme na několik číselných údajů z historických řad ICS ve Spojených státech (Graf 1). Hodnota indexu se pohybuje v teoretickém intervalu 0 – 200 bodů, přičemž hodnota 100 znamená, že spotřebitelé neočekávají žádnou změnu. Čím nižší hodnoty pod 100 index dosáhne, tím více je očekávání pesimistické a naopak nad 100 optimistické. Jedna z nejhlubších poválečných recesí v USA v letech 1974 – 75 byla indikována nárůstem pesimistických očekávání již začátkem roku 1973 v době vysoké a rostoucí poptávky a byla předpovězena použitím ICS dlouho před skutečným nástupem recese. Podobně tomu bylo i u ostatních šesti či sedmi recesí americké ekonomiky v posledních 50 letech, naposledy na počátku 80. a 90. let. Výsledky ze Spojených států ukazují, že ke zvratu v trendu očekávání dochází přibližně 6 měsíců před příslušnou fází hospodářského cyklu. Tato doba se může v různých podmínkách lišit. Podle odborníků ze Střediska výzkumných analýz na Michiganské universitě jsou data o spotřebitelském očekávání zvláště cenná právě v období ekonomické transformace, protože při prudkých změnách tradiční prognostické postupy obvykle selhávají. Jaká je schopnost indexu signalizovat změny v ČR, se ukáže teprve po delší době pravidelného měsíčního sledování dynamiky indexu, které zahájila agentura STEM/MARK v létě loňského roku.

Na některé vlastnosti indexu, které souvisejí spíše s jeho reliabilitou a některými českými zvláštnostmi se však můžeme podívat již nyní, na základě výsledků půlročního sledování ICS. Poznání těchto vlastností nám umožňuje lépe porozumět chování indexu.

ICS se skládá z 5 proměnných: 1) *současná finanční situace domácnosti ve srovnání se situací před rokem*, 2) *očekávaná finanční situace domácnosti za rok*, 3) *očekávání celkové hospodářské situace za rok*, 4) *očekávání celkové hospodářské situace za pět let*, 5) *vhodnost současné doby pro pořizování dražších nákupů* (auta, nábytku . . .). Zajímalo nás, jak spolu jednotlivé proměnné souvisí, zda jsou případně nezávislé, jak se jejich vztah mění v čase apod. Dále nás zajímalo, jak se dosažené hodnoty ICS liší v závislosti na dalších proměnných jako je věk, výše příjmu, nebo zda se spotřebitelská očekávání liší v jednotlivých regionech naší republiky.

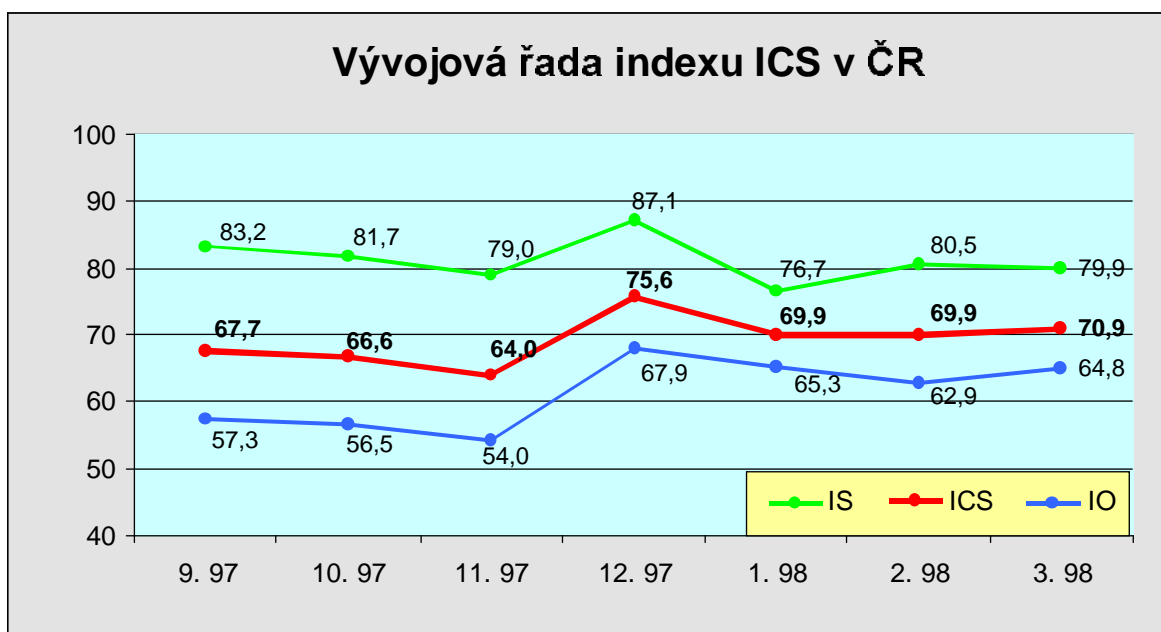
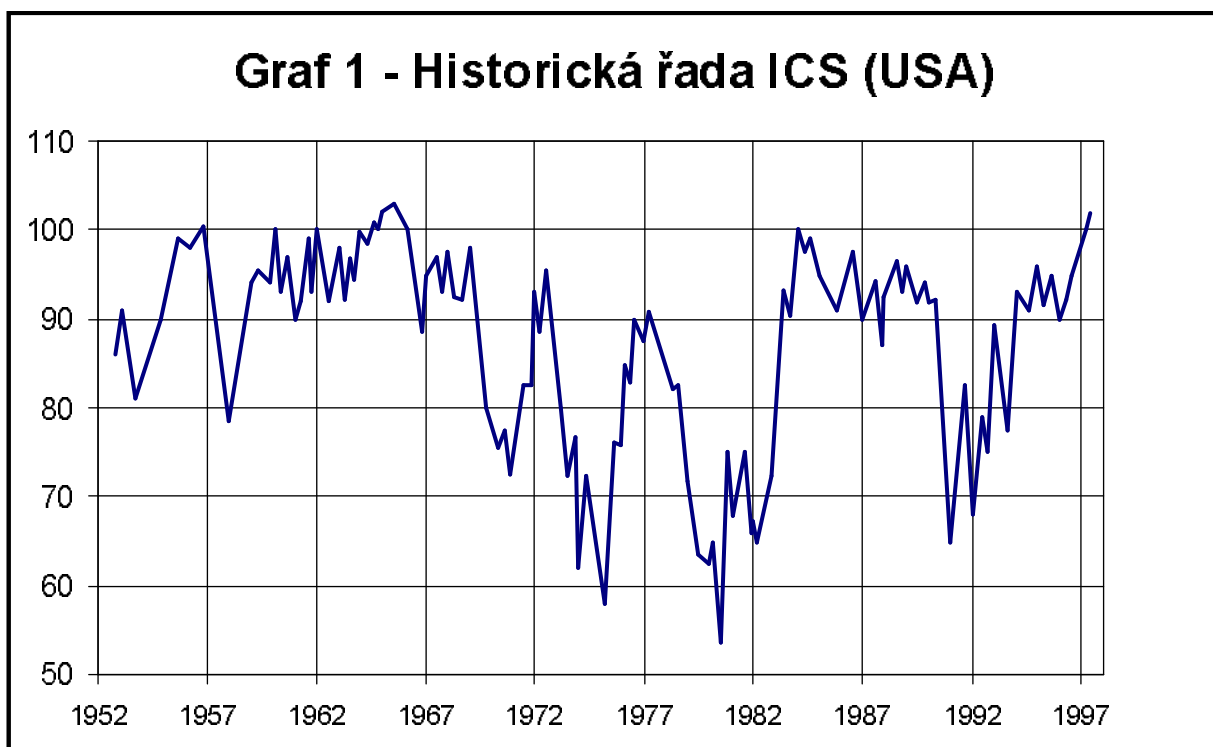
Provedené korelační a faktorové analýzy odkryly některá netriviální zjištění, z nichž se chceme aspoň stručně zmínit o následujících:

2) Vztah proměnných tvořících index je v čase stabilní.

- 3) Hodnocení situace rodiny je zřetelně odděleno od hodnocení společnosti. Tato skutečnost naznačuje z minulého režimu přetrvávající izolaci domácností od dění ve společnosti a zároveň nižší povědomí o spojitosti vývoje společnosti se situací jednotlivce či rodiny.
- 4) Současnou situaci nejlépe indikuje proměnná „vhodnost současné doby pro pořizování dražších nákupů“.
- 5) Dosažené hodnoty indexu ICS vykazují statisticky významné rozdíly v různých regionech ČR (např. hodnoty ICS za měsíc září 97 v Praze a na Severní Moravě se liší takřka o 40 %, přičemž více pesimistické očekávání vykazuje Sev.Morava)
- 6) Ještě výraznější jsou rozdíly v hodnotách ICS vypočtených za různé věkové kohorty (rozdíl mezi občany nad 60 let a mládeží ve věku 15-23 let činí 34 bodů ve prospěch méně pesimistického očekávání u mladých.
- 7) Nejvýraznější rozdíly v dosažených hodnotách ICS jsou u skupin s různými příjmy. Zajímavé je, že nejvyšších hodnot ICS dosahují lidé na obou stranách škály a nejvíce pesimistických očekávání vykazují lidé s příjmy těsně pod hladinou průměru.

Podobné a detailnější analýzy také slouží jako hlavní informace o struktuře výdajů v třídění podle různých demografických nebo socioekonomických podskupin, podle geografických oblastí a dalších hledisek. Takové údaje prohlubují pochopení souvislostí ekonomického vývoje, ke kterým se nelze dostat využitím žádných jiných běžně dostupných informačních zdrojů. Pro firmy je samozřejmě důležitější znát budoucí změny ve struktuře výdajů, než jen sledovat vývoj průměrné hodnoty ICS.

Tomáš Raiter, ředitel výzkumné agentury STEM/MARK, a.s.

ICS – Index Celkové Spokojenosti

IS – vysvětlující složka indexu - *index současnosti*

IO – vysvětlující složka indexu – *index očekávání*